

اسلام و پژوهش‌های روان‌شناختی

سال دوم، شماره چهارم، بهار ۱۳۹۵، ص ۷۱ - ۸۴

ساخت آزمون اولیه صبر بر معصیت

Designing an Initial Test on Patience with Sins

حسین امیری / دانشجوی دکتری معارف گرایش اخلاق اسلامی، دانشگاه باقرالعلوم
محمد رضا احمدی / دانشیار روان‌شناسی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی
رحیم میردريکوندی / استادیار روان‌شناسی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

Hussein Amiri / Ph.D. Student in Islamic Ethics, IMU.

amirhossein61@gmail.com

Muhammad Reza Ahmadi / Associate Professor of Psychology, IKI.

Rahim Mirdrikwandi / Assistant Professor of Psychology, IKI.

ABSTRACT

The present research aims at designing an initial test on patience with sins. In this research, in view of the parameters and signs identified in Quranic verses and traditions, a test with 44 items was designed. To discover the validity of the test content, Delphi Survey method was used; and to identify the primary reliability of the test, it was carried out on 106 subjects, and the reliability of the test was assessed through Cronbach's Alpha as well as Spearman and Guttman's split Coefficient. After carrying out the test, the internal consistency method was used (by calculating Spearman's Correlation) to discover the construct validity of the test. The content validity of the test was confirmed by 8 experts. After experimental execution of the test, the primary validity of the test obtained through Cronbach's Alpha was calculated

چکیده

هدف این پژوهش، ساخت آزمون اولیه صبر بر معصیت است. در این پژوهش، با توجه به مؤلفه‌ها و نشانه‌هایی که در میان آیات و روایات شناسایی شده‌اند، یک آزمون ۴۴ ماده‌ای ساخته شد. برای کشف روایی محتوا از روش پیمایشی دلفی استفاده شد و در نهایت برای تشخیص اعتبار اولیه، آزمون روی ۱۰۶ تن به طور آزمایشی اجرا و با استفاده از روش‌های آلفای کرونباخ، ضریب دونیمه‌سازی اسپیرمن و گاتمن، میزان اعتبار آن بررسی شد. پس از اجرای آزمون، برای کشف روایی‌سازی از روش همسانی درونی (با محاسبه همبستگی اسپیرمن) استفاده شد. روایی محتوای آزمون از تأیید ۸ نفر از کارشناسان به دست آمد. بعد از اجرای آزمایشی، اعتبار اولیه آزمون با توجه به میزان آلفای کرونباخ ۰/۹۳، همبستگی دونیمه‌سازی ۰/۸۶، ضریب

to be 0.93, 0.93 through Spearman's split-half, and 0.92 through Guttman's split-half. To assess the construct validity of the test, the correlation of subscales with one another and with the whole scale, the correlation of each subscale with the total score, and the correlation of each item with the total score were calculated which then showed the desirable construct validity of the test.

KEYWORDS: Patience, Sins, Validity and Reliability, Initial Test, Islam.

دونیمه‌سازی اسپیرمن ۰/۹۳ و دونیمه‌سازی گاتمن ۰/۹۲ محاسبه گردید. برای بررسی روایی سازه، همبستگی خرده‌مقیاس‌ها با یکدیگر و با نمره کل مقیاس، همبستگی مؤلفه‌های هر خرده‌مقیاس با نمره کل و همبستگی هر گویه با نمره کل محاسبه شد که نتایج روایی سازه مطلوب در پرسش‌نامه را نشان داد.

کلیدواژه‌ها: صبر، معصیت، روایی و اعتبار، آزمون اولیه، اسلام.

مقدمه

یکی از مفاهیمی که در مکتب اسلام مورد تأکید قرار گرفته است، مفهوم «صبر» است. برای نمونه، در روایتی منقول از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «الصَّبْرُ مِنَ الْإِيْمَانِ بِمَنْزِلَةِ الرَّأْسِ مِنَ الْجَسَدِ فَإِذَا ذَهَبَ الرَّأْسُ ذَهَبَ الْجَسَدُ كَذَلِكَ إِذَا ذَهَبَ الصَّبْرُ ذَهَبَ الْإِيْمَانُ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۸۹). این روایت به خوبی حاکی از اهمیت و ارزشمندی صبر در ثبات ایمان است؛ به طوری که اگر صبر نباشد، ایمان انسان در خطر نابودی قرار خواهد گرفت. به هر حال، صبر نقش بسزایی در سیر و سلوک و خودشکوفایی انسان دارد. با مجهز شدن به این ویژگی است که انسان می‌تواند دشواری‌های مسیر حق را تحمل نموده و در برابر انحرافات تاب آورد.

صبر در لغت به معنای «حبس» (مصطفوی، ۱۳۶۰، ج ۶، ص ۱۸۱) و امساک در تنگی (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۴۷۴) آمده است. در تعریف اصطلاحی «مطلق صبر عبارت است از: مقاومت کردن نفس با هوی و هوس خود و ثبات قوه عاقله» (نراقی، ۱۳۸۴، ص ۷۹۱) و در تعریف نسبتاً مشابه دیگر نیز صبر به «ثبات انگیزه دین در مقابل انگیزه شهوت» تعریف شده است (شبر، ۱۳۸۲، ص ۳۵۹).

گاهی اوقات ممکن است معنای صبر با معنای خویش‌داری اخلاقی (تقوا) یا خودمهارگری روان‌شناختی خلط شود؛ ولی باید دانست که صبر به لحاظ مفهومی هر چند نوعی خویش‌داری است ولی کاملاً مترادف با تقوا یا خودمهارگری روان‌شناختی نیست. به عبارت دقیق‌تر، می‌توان گفت انسان هنگامی که مشغول خویش‌داری است یا سعی می‌کند تقوا پیشه کرده و نفس خود را از انحراف باز دارد، با دشواری‌ها و سختی‌هایی مواجه می‌شود، که تحمل این سختی‌ها و بی‌تاب نشدن، نیاز صبر دارد. به بیان دیگر، «صبر ناظر به خویش‌داری از جزع و بی‌تابی ناشی از دشواری مهار نفس است.

صبر در حقیقت نفس را از بی‌تاب شدن در مسیر سخت خویشنداری و مجاهده نفس باز می‌دارد» (پسندیده، ۱۳۸۸، ص ۱۹۹).

در روان‌شناسی معنای نزدیک به این را می‌توان مشاهده کرد از جمله، می‌توان به تعریفی که در مطالعه روان‌شناختی مهرابیان^۱ آمده است، اشاره نمود؛ ایشان صبر^۲ را به عنوان گرایش به متین بودن، پایدار بودن، خویشندار بودن و توانایی مواجهه با دشواری‌ها، تعریف کرده است. با این تعریف، صبر از مفاهیمی مثل به تأخیر انداختن پاداش، تکانش، و مسامحه‌کاری متمایز می‌شود (پیدمونت،^۳ ۲۰۰۷، ج ۱۸، ص ۱۸۱). اشنایتکر^۴ و امونس^۵ نیز صبر را مورد بررسی روان‌شناختی قرار داده‌اند. آنها مفهوم صبر را متمایز از دو مفهوم «تأخیر ارضا» یا «خودگردانی» می‌دانند، و طبق نظر آنها نمی‌توان این دو را معادل دقیقی برای صبر به حساب آورد (همان، ص ۱۸۲-۱۸۳).

طبق تعریف بلونت^۶ و جانسیک^۷ که صبر را مورد مطالعه روان‌شناختی قرار داده و الگویی برای آن معرفی کرده‌اند، صبر یک مفهوم چند بعدی است که شامل خودگردانی، مقابله و واکنش کریمانه در مقابل تأخیر می‌باشد (دادلی،^۸ ۲۰۰۳، ص ۷). تعریف دیگر از صبر را اُگدن^۹ در روان‌شناسی ارائه می‌کند؛ طبق تعریف ایشان صبر عبارت است از: مقاومت کردن در زیر فشار (اُگدن، ۲۰۰۷، ص ۱۸۸). به‌طور کلی با توجه به تعاریف گوناگونی که از متون روان‌شناختی نقل شد، می‌توان گفت: ۱. صبر نوعی مقاومت و تحمل دشواری است، البته در تعریف بلونت و جانسیک، متعلق صبر تأخیر می‌باشد؛ ولی به نظر می‌رسد که تحمل تأخیر نیز خودش نوعی موقعیت دشوار برای انسان باشد؛ ۲. صبر مترادف خودگرانی، خودمهارگری و تأخیر ارضا نیست.

با توجه به پیشینه مطالعات در متون اسلامی می‌توان گفت موضوع «صبر» از دیرباز مورد توجه علمای اخلاق بوده است. برای نمونه، در کتاب الاخلاق، مرحوم شبر با توجه به آیات و روایات سعی کرده است به طور مختصر چپستی، اقسام، فضیلت و بالاخره شیوه‌های تحصیل صبر را بیان نماید (شبر، ۱۳۸۲). مؤلف کتاب معراج السعاده (نراقی، ۱۳۸۴) نیز بحث مشابه اما نسبتاً مفصلی را در این زمینه مطرح می‌کند. مرحوم فیض کاشانی نیز در کتاب احوال السالکین به طور مختصر نکاتی در مورد رسیدن به مقام صبر بیان می‌کند (فیض کاشانی، ۱۴۲۶ق). به هر حال، بسیاری از علمای اسلامی تلاش کرده‌اند با رویکرد اخلاقی صبر را مورد بررسی قرار دهند. در طول سال‌های اخیر نیز مقالات متعددی در رابطه با مفهوم صبر و ضرورت آن به نگارش در آمده است.

1. Mehrabian, A. 2. patience. 3. Piedmont, R. L. 4. Schnitker, S. A. 5. Emmons, R. A.
6. Blount, S. 7. Janicik, G. A. 8. Dudley, K. C. 9. Ogden, A. W.

به نظر می‌رسد یکی از مسائلی که کمتر به آن پرداخته شده است، بررسی صبر با رویکرد روان‌شناختی است. به این معنا که با توجه به آیات، روایات و متون دینی بدانیم روند شکل‌گیری صبر چگونه است؟ نشانه‌های افراد صبور چیست؟ صبر چه پیامدهایی دارد؟ آیا می‌توان میزان صبر افراد را سنجید؟ در صورت امکان سنجش، چه مقیاسی برای تشخیص صبر مفید است؟ هدفی که پژوهش حاضر دنبال می‌کند «ساخت آزمون اولیه صبر بر معصیت است. با ساخت این آزمون می‌توان گوشه‌ای از کمبودها را جبران نمود.

با مروری بر پژوهش‌ها، به تحقیقات اندکی در زمینه ساخت آزمون صبر می‌توان دست یافت. از جمله پژوهش‌هایی که به صورت تجربی ویژگی روان‌شناختی صبر را مورد بررسی قرار می‌دهد تحقیق مهراییان (۱۹۹۹) است. ایشان مقیاسی به نام جهت‌یابی منظم هدف دارد که مقیاس کوتاه چهار مؤلفه‌ای صبر، بخشی از آن مقیاس است (پیدمونت، ۲۰۰۷، ص ۱۸۱). پژوهش دیگر در این زمینه، توسط اشنایتکر و امونس صورت گرفته است. در این پژوهش، تلاش می‌شود تا از طریق ساخت مقیاس صبر و ارزیابی صبر، کمبود پژوهش راجع به صبر در روان‌شناسی مثبت و پژوهش‌های روان‌شناسی دین تا حدی جبران شود. لازم به ذکر است که اشنایتکر و امونس در تحقیق مورد نظر دنبال ساخت مقیاس و ارزیابی صبر در مقابل مجموعه معیارهای بودند که توسط پیترسن و سیلگمن (۲۰۰۴) جهت وارد کردن یک ویژگی در لیست توانمندی‌های منشی (شخصیتی) به دست آمده است (پیدمونت، ۲۰۰۷، ص ۱۸۲). مقیاس دو عاملی اشنایتکر و امونس برای اندازه‌گیری صبر ذاتی یا به عبارت دیگر، اندازه‌گیری میزان استعداد فرد در صبور بودن ساخته شده است. این مقیاس ده آیتمی، خودارزیابی فرد از صبر خویش و رفتار صبورانه‌اش و نیز باورهای فرد درباره اهمیت صبر را اندازه‌گیری می‌کند. مقیاس مورد نظر ویژگی‌های روان‌سنجی خوبی را نشان می‌دهد و دارای یک ساختار دو عاملی قوی و اعتبار بالایی است (همان، ص ۱۹۵). یکی دیگر از مقیاس‌ها، توسط دادلی ساخته شد. ایشان در طی دو مرحله مقیاس صبر را ساخت. در مرحله اول ۱۱۲ آیتم مشترک برای مقیاس فراهم کرد و در نهایت از بین آنها ۲۸ آیتم را برای مقیاس شش عاملی صبر انتخاب کرد. این مقیاس ۲۸ سؤالی، استعداد و آمادگی فرد برای تجربه صبر در موقعیت تأخیری را مورد اندازه‌گیری قرار می‌دهد. این مقیاس، یک نمره کلی از صبر و نیز نمره شش عامل صبر را (جدداگانه) ارائه می‌دهد (دادلی، ۲۰۰۳، ص ۱۰۰). برای مدل شش عاملی صبر، اعتبار بالا در کل ($\alpha = 0.7993$) و اعتبار مناسب، برای تک تک عوامل ($\alpha = 0.7334 - 0.5226$) به دست آمد. پایایی زمانی، بالا بود ($I = 0.893$). روایی

همگرا نیز مورد تأیید و پشتیبانی قرار گرفت. عوامل این مقیاس عبارتند از: عقب انداختن، خلق باثبات، آرام بودن، ضرورت زمان، تحمل و محدودیت‌های صبر (همان، ص ۱۱۰). پژوهش دیگری که در این رابطه می‌توان از آن نام برد، «مقیاس سنجش صبر برای نوجوانان» می‌باشد. این پژوهش، در ایران و با نگاه دینی انجام شده است. در این پژوهش، پرسش‌نامه‌ای حاوی ۴۸ عبارت در سه مقوله «صبر بر سختی»، «صبر بر طاعت» و «صبر بر گناه» تهیه و روایی و اعتبار آن را نیز بررسی شده است (حسین‌ثابت، ۱۳۸۷، ص ۷۳-۸۷).

همان‌گونه که در مقیاس‌های روان‌شناختی، صبر دارای ابعاد متعددی است، در منابع اسلامی نیز صبر اقسام متعددی دارد. در روایتی از پیامبر گرامی ﷺ می‌خوانیم: «الصَّبْرُ ثَلَاثَةٌ صَبْرٌ عِنْدَ الْمُصِيبَةِ وَ صَبْرٌ عَلَى الطَّاعَةِ وَ صَبْرٌ عَنِ الْمُعْصِيَةِ» (کلینی، ۱۳۶۲، ج ۲، ص ۹۱). بررسی هر کدام از این اقسام به نوبه خود لازم و ضروری است اما مسئله‌ای که این پژوهش در صدد بررسی و تحلیل آن است، صبر در برابر معصیت است. معصیت- که ریشه آن واژه «عصى» است- به معنای خروج از اطاعت می‌باشد (راغب‌اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۵۷۰). در اصطلاح، معصیت یعنی مخالف امر از روی قصد (عبدالرحمان، بی‌تا، ج ۳، ص ۳۱۷)؛ در نتیجه انجام معصیت خدا به معنای نافرمانی عمدی از خداست. در این پژوهش نیز منظور از صبر بر معصیت عبارت است از: «مهار نفس از بی‌تاب شدن در برابر دشواری‌هایی که بر اثر ترک گناه حاصل می‌شود». اهمیت صبر بر معصیت بسیار روشن‌تر از آن است که نیاز به توضیح داشته باشد و با صراحت می‌توان گفت: اگر انسان صبر بر معصیت را در خود پرورش داده و در مقابل دشواری‌های ترک معصیت سر تسلیم فرود نیاورد، ریشه بسیاری از مشکلات و گناهان فردی و اجتماعی خشک می‌شود. طبیعتاً در چنین موقعیتی کمتر شاهد مسائلی از قبیل: انحرافات گوناگون جنسی، دروغ‌گویی، حقه‌بازی، دزدی، قتل، رباخواری، رشوه‌خواری و غیره خواهیم بود. از سوی دیگر، وقتی که انسان بتواند چنین صبری را در خود ایجاد کند، با سرعت بیشتر به سمت مقام قرب الهی حرکت خواهد کرد و در نتیجه به اوج خودشکوفایی‌اش نزدیک‌تر خواهد شد.

در حوزه اخلاق تألیفات و پژوهش‌های متعددی در مورد صبر صورت گرفته است. در حوزه روان‌شناختی هر چند تلاش‌هایی صورت گرفته است ولی به نظر می‌رسد این پژوهش‌ها نیاز به تکمیل و توسعه بیشتری دارند. از جمله اینکه در زمینه نظری لازم است روند شکل‌گیری صبر، تکنیک‌های ایجاد یا تقویت صبر (با توجه مبانی بر گرفته شده از متون دینی) و ... نیز تبیین و روشن شود. همین‌طور در ساخت مقیاس صبر بهتر است آزمونی ساخته شود اولاً، متمرکز بر یکی از اقسام

صبر بوده و با سؤالات بیشتر حیطة مورد نظر را بسنجد؛ ثانیاً، آزمون بتواند علاوه بر نشانگان، از ضعف و قوت عوامل صبر نیز ما را باخبر کند. طبیعتاً شناخت عوامل یا مکانیزم‌هایی که دچار اختلال شده‌اند، قدم بسیار مهمی در تجویز دقیق‌تر تکنیک‌های درمانی خواهد بود.

هدف اصلی این پژوهش، تدوین پرسش‌نامه صبر بر معصیت با استفاده از منابع اسلامی و کشف روایی محتوا^۱ است، که پس از تدوین آن به صورت آزمایشی اجرا شده و اعتبار^۲ اولیه نیز به دست آمده است. همچنین روایی سازه با استفاده از روش همسانی درونی^۳ نیز محاسبه شده است.

روش پژوهش

مبانی نظری آزمون با استفاده از روش توصیفی و تحلیل محتوای گزارهای دینی در منابع اسلامی به دست آمده است. در ساخت آزمون برای کشف روایی محتوا از روش پیمایشی دلفی استفاده می‌گردد. در نهایت، برای تشخیص اعتبار اولیه، آزمون بر روی تعداد محدودی آزمودنی به طور آزمایشی اجرا و با استفاده از روش‌های آماری، میزان اعتبار و روایی سازه آن بررسی می‌شود.

جامعه آماری در این پژوهش، دانش‌پژوهان مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی^۴، جامعه‌المصطفی (مجتمع امین)، جامعه الزهرا (سلام‌الله علیها) و همچنین مدیر و معلمان مدرسه دخترانه مجتمع امام جواد^۵ جنداب هستند. تعداد جامعه به صورت تقریبی، ۱۱۰۰۰ نفر می‌باشد. در این پژوهش، حجم نمونه که بر اساس نمونه در دسترس انتخاب گردید، ۱۰۶ نفر می‌باشد. در ضمن جهت نمونه‌گیری با مراجعه به مراکز مذکور افراد مورد نظر به طور اتفاقی انتخاب شده و مورد آزمون قرار گرفتند. لازم به ذکر است که روش اتفاقی یک روش غیرتصادفی است. «برای مطالعات مقدماتی و یا آزمایش ابزارهای ساخته شده و در روش‌های گردآوری داده‌های مقدماتی می‌توان از این روش استفاده کرد» (شریعتمداری، ۱۳۸۸، ص ۱۲۶).

شیوه اجرا: در مرحله اجرا، حدوداً ۱۲۰ فرم از این پرسش‌نامه توزیع شد. پس از جمع‌آوری، تعدادی از فرم‌ها به علت نقص زیاد در پاسخ‌گویی حذف گردید و در نهایت، تعداد پرسش‌نامه‌های جمع‌آوری شده برای انجام کارهای آماری به ۱۰۶ عدد کاهش یافت. در بین این ۱۰۶ پرسش‌نامه، ۸۲ نفر به طور کامل به سؤالات پاسخ داده بودند و ۲۴ نفر از آزمودنی‌ها تعداد خیلی اندک از گویه‌ها را پاسخ نداده بودند. از این‌رو، از روش میانگین سری^۴ برای جای‌گزینی ارقام نامشخص یا مبهم استفاده گردد. بعد از اینکه اکثریت ارقام نامشخص با روش میانگین سری به ارقام مشخص تبدیل شدند، تعداد آزمودنی‌های کامل جهت محاسبات آماری از ۸۲ نفر، به ۱۰۰ نفر افزایش یافت و محاسبات آماری با توجه به آنها انجام گرفت.

1. content validity.

2. reliability.

3. internal consistency.

4. series mean.

ابزارهای پژوهش

در بخش نظری تحقیق ابتدا به مفهوم‌شناسی صبر پرداخته شد. در این قسمت با بررسی تعریف‌های لغوی، اصطلاحی و کاربردهای روایی، تلاش شد تا مفهوم روشن و جامعی برای صبر و صبر بر معصیت ارائه شود. بعد از ارائه تعریف منتخب، پیشینه تحقیق در منابع روان‌شناسی و اخلاقی مورد مطالعه قرار گرفت. در ادامه جهت تحلیل نظری صبر، با مراجعه به منابع اسلامی، آیات و روایات مرتبط استخراج و دسته‌بندی شدند. سپس با تحلیل آیات و روایات استخراج شده، روند شکل‌گیری صبر، نشانگان صبر و پیامد آن تبیین شد.

در مرحله نظری با توجه به مستندات دینی سه مؤلفه کلی (یا خرده‌مقیاس) تحت عنوان‌های عوامل، نشانگان، پیامد و سیزده زیرمؤلفه به دست آمده، و طبقه‌بندی شدند (ر.ک: جدول ۱). سپس با توجه به مؤلفه‌ها، ساخت پرسش‌نامه صبر بر معصیت در دستور کار قرار گرفت. در مرحله بعد با توجه به مستندات برای هر یک از مؤلفه‌ها گویه‌هایی طراحی شد.

جدول ۱. مؤلفه‌ها و شماره سؤالات

پیامد		نشانگان		عوامل	
حلم	۲۲(-)، ۲۳، ۲۸	تواضع	۲۱، ۴۲، ۴۱	یقین	۱، ۳، ۲۴، ۲۵
عفت	۱۳(-)، ۵، ۲۹، ۳۵، ۳۴(-)	آرامش قلبی	۷(-)، ۸(-)	حزم	۲، ۱۵، ۲۶، ۲۷
		عدم ابراز غم و اندوه	۶(-)، ۱۱(-)، ۴۰(-)	ترس	۱۶، ۳۱، ۱۷، ۳۲
		عدم شکایت	۹، ۱۲(-)، ۲۹(-)	زهد	۱۰، ۱۳(-)، ۳۶(-)
				انتظار مرگ	۱۹، ۲۰، ۴۳

در ادامه مستندات، مؤلفه‌ها و گویه‌ها در قالب فرمی جهت ارزیابی کارشناسی آماده‌سازی شد. در بررسی روایی آزمون، محقق از روایی محتوا و روایی سازه استفاده کرده است. همچنین برای بررسی روایی محتوا، از ارزیابی ۸ تن از کارشناسان استفاده شد. این کارشناسان دارای تحصیلات حوزوی و روان‌شناسی هستند البته لازم به ذکر است، ارزیابی کارشناسی در دو مرحله انجام گرفت. در مرحله اول، حدود ۵۰ گویه همراه با مؤلفه‌ها و مستندات به ۷ کارشناس داده شد. پس از ارزیابی کارشناسان با توجه به نظرات و پیشنهادها، برخی از گویه‌ها حذف یا اصلاح شد و به ۴۶ گویه کاهش یافت. در مرحله بعد، سؤالات تغییر یافته و به کارشناسان داده شد تا ارزیابی شود. لازم به ذکر است، در این مرحله تعداد کارشناسان ۸ نفر بودند. هر گویه که مورد تأیید اکثریت بود به عنوان گویه معتبر در پرسش‌نامه انتخاب شد. در ضمن از روش میانگین نمرات کارشناسان به گویه‌ها و ضریب تطابق

کندال نیز جهت کمی‌سازی روایی محتوا استفاده گردید.

برای بررسی روایی سازه روش‌های متعددی وجود دارد. محقق از روش همسانی درونی^۱ برای بررسی روایی سازه استفاده کرده است. در پژوهش حاضر همسانی درونی در سه مرحله صورت گرفت و نتایج هر سه مرحله، حاکی از روایی بالا در مقیاس بود. این سه مرحله عبارتند از:

- همبستگی بین گویه‌ها با نمره کل؛

- همبستگی بین زیرمؤلفه‌ها با خرده‌مقیاس مربوط به خود و با نمره کل مقیاس؛

- همبستگی خرده‌مقیاس‌ها با نمره کل و با یکدیگر.

در بررسی اعتبار (پایایی) آزمون، محقق پس از نمونه‌گیری و اجرای آزمایشی، از روش آلفای کرونباخ^۲، دو نیمه‌سازی گاتمن^۳ و دونیمه‌سازی اسپیرمن براون^۴ جهت اعتبارسنجی استفاده کرده است. برای نمره‌گذاری پرسش‌نامه، باید به این نکته توجه داشت که سؤالات بر اساس پنج گزینه (از خیلی کم تا خیلی زیاد) درجه‌بندی شده‌اند. به گزینه‌هایی که آزمودنی انتخاب کرده است بر اساس این درجه‌بندی خیلی کم نمره ۱ تا خیلی زیاد نمره ۵ نمره تعلق می‌گیرد. البته در سؤالات معکوس نمره‌دهی معکوس می‌باشد. برای تشخیص اینکه آزمودنی در هر خرده‌مقیاس چه نمره‌ای کسب کرده است، می‌توان نمرات هر یک از خرده‌مقیاس‌ها را جداگانه محاسبه کرد. در جدول ۱ خرده‌مقیاس‌ها، زیرمؤلفه‌ها و شماره سؤالات ذکر شده است.

یافته‌های پژوهش

با تکیه بر منابع اسلامی، ۱۳ زیرمؤلفه (که تحت عناوین عوامل، نشانه‌ها و پیامد صبر هستند) برای پرسش‌نامه تبیین شد. عوامل عبارتند از: یقین، حزم، شوق، خوف، زهد و انتظار مرگ (امیری، ۱۳۹۱، ص ۵۰)؛ نشانه‌ها عبارتند از: عدم ضجر (عدم ابراز غم و اندوه)، شکایت نکردن، تواضع، آرامش قلبی و خشوع؛ پیامد نیز شامل حلم و عفت (عفت جنسی و عفت شکمی) می‌باشد (همان، ص ۶۵-۷۳).

با توجه به یافته‌های به دست آمده، ویژگی‌های روان‌سنجی پرسش‌نامه ارائه می‌شود:

بررسی روایی پرسش‌نامه: روایی محتوا: بعد از جمع‌آوری و نمره‌گذاری فرم‌ها (که توسط کارشناسان ارزیابی شده بود)، برای تفسیر و کمی‌سازی روایی محتوا از سه شیوه استفاده گردید. روش اول، تأیید اکثریت کارشناسان است که بر اساس آن از بین ۴۶ گویه، ۱۶ گویه مورد تأیید همه

1. internal consistency.

2. Cronbach's Alpha.

3. Guttman Split-half Coefficient

4. Spearman-brown (Split-half) Coefficient

کارشناسان ارزیاب، ۱۵ گویه مورد تأیید ۸۷/۵ درصد کارشناسان (۷ نفر)، ۱۴ گویه مورد تأیید ۷۵ درصد کارشناسان (۶ نفر) و یک گویه مورد تأیید ۶۲/۵ درصد آنها (۵ نفر) قرار گرفته است. روش دیگر جهت کمی سازی نتیجه، استفاده از میانگین بود. میانگین نمراتی که داوران به ارتباط ویژگی های استنباط شده با مستندات نقلی دادند، بر اساس نمره درصدی ۸۴ بود. روش سوم، استفاده از ضریب هماهنگی کندال است. در این پژوهش جهت محاسبه ضریب کندال، ۴۶ گویه توسط ۸ داور رتبه بندی شد. در اینجا هر داور به عنوان یک متغیر محسوب شده و میزان هماهنگی رتبه های هر داور در ۴۶ گویه محاسبه می شود. با توجه به محاسبه، ضریب کندال (W) ۰/۲۹۰ محاسبه گردید. برای تشخیص معنادار بودن آن از آزمون خی دو استفاده شد. مقدار خی دو (۲۸۱ / ۹۱) برای درجه آزادی ۷ در سطح کمتر از ۰/۰۱ معنادار است. پس فرض صفر (عدم هماهنگی) رد می شود. طبق این نتیجه می توان گفت بین مجموعه رتبه های هر داور، هماهنگی نسبی وجود دارد.

روایی سازه: برای تعیین روایی سازه روش های متعددی ذکر شده است، یکی از این روش ها همسانی درونی است (بیابانگرد، ۱۳۸۶، ص ۳۴۲).

در این پژوهش با توجه روش همسانی درونی، برای بررسی روایی سازه از محاسبه همبستگی (اسپیرمن) استفاده می گردد که نتایج آن در ادامه آمده است:

الف. بین گویه ها با نمره کل همبستگی متوسط تا قوی وجود دارد، حداقل این همبستگی برای گویه ۹ ($r=0/329$) و حداکثر آن برای گویه ۳۰ ($r=0/808$) به دست آمده است.

ب. همبستگی خرده مقیاس ها با نمره کل پرسش نامه: در این مرحله همبستگی هر یک از خرده مقیاس با نمره کل پرسش نامه محاسبه شد. نتایج نشان داد که بین هر کدام از خرده مقیاس ها با نمره کل، همبستگی مثبت و قوی (در دامنه بین $r=0/479$ تا $r=0/828$) وجود دارد.

بررسی اعتبار: برای به دست آوردن اعتبار اولیه (یعنی پایایی) آزمون، پرسش نامه ۴۶ سؤالی ساخته شده، به صورت آزمایشی بین ۱۰۶ آزمودنی اجرا شد. از بین این آزمودنی ها ۸۲ نفر به طور کامل به همه گویه ها پاسخ دادند و بر اساس آنها محاسبات آماری انجام گرفت. البته هنگام محاسبه، جهت افزایش اعتبار دو گویه حذف گردید و تعداد گویه ها به ۴۴ عدد کاهش یافت. در این مرحله نتایج نشان داد که مقدار آلفای کرونباخ ۰/۹۳۲، دونیمه سازی اسپیرمن ۰/۹۴۱ و دونیمه سازی گاتمن ۰/۹۴۱ می باشد.

در مرحله بعد جهت افزایش تعداد پاسخ نامه ها در محاسبه میزان اعتبار (پایایی)، از روش میانگین سری برای جایگزینی ارقام نامشخص استفاده شد. بعد از مشخص شدن این ارقام و افزایش

آزمودنی‌های معتبر به ۱۰۰ نفر، بار دیگر محاسبات انجام گرفت. نتایج به دست آمده تفاوت قابل ملاحظه‌ای با نتایج قبلی نداشت. در این مرحله نتایج نشان داد که مقدار آلفای کرونباخ ۰/۹۳۷، ضریب دونیمه‌سازی اسپیرمن براون ۰/۹۳۰ و دونیمه‌سازی گاتمن ۰/۹۲۹ می‌باشد (جدول ۲).

جدول ۲. نتایج آلفای کرونباخ

نتایج بعد از جای‌گزینی ارقام نامشخص	نتایج محاسبات قبل از جای‌گزینی ارقام نامشخص	آلفای کرونباخ کل مقیاس	
نامشخص	نامشخص	مقدار	نیمه اول
۰/۹۳۲	۰/۹۳۷	تعداد گویه‌ها	آلفای کرونباخ در
۰/۸۶۰	۰/۸۶۳		
۰/۸۸۲	۰/۹۰۲	تعداد گویه‌ها	نیمه دوم
۰/۸۸۲	۰/۹۰۲		
۰/۹۴۱	۰/۹۳۰	تعداد کل گویه‌ها	
۰/۹۴۱	۰/۹۳۰	همبستگی بین دو فرم	
۰/۹۴۱	۰/۹۳۹	برابری تعداد گویه‌ها	
		عدم برابری تعداد گویه‌ها	
		ضریب دونیمه‌سازی گاتمن	

در ادامه طبق نتایج جدول ۳، برای هر یک از خرده‌مقیاس‌ها میزان آلفا محاسبه شد. آلفای کرونباخ در خرده‌مقیاس عوامل ۰/۹۱۱، در خرده‌مقیاس نشانگان ۰/۸۰۱ و در خرده‌مقیاس پیامد ۰/۸۰۰ می‌باشد.

جدول ۳. آلفای کرونباخ خرده‌مقیاس‌ها

خرده‌مقیاس‌ها	آلفای کرونباخ	تعداد گویه‌ها
عوامل	۰/۹۱۱	۲۱
نشانگان	۰/۸۰۱	۱۴
پیامد	۰/۸۰۰	۹

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش برای بررسی روایی محتوا از ارزیابی ۸ کارشناس استفاده شد و تبیین کمی نتیجه، مبتنی بر تأیید اکثریت، میانگین نمرات و ضریب هم‌هنگی کندال بود. با توجه به تأیید اکثریت و همین‌طور نمره میانگین بالا (نمره ۸۴ درصدی) می‌توان گفت: به لحاظ محتوایی گویه‌های آزمون، معرف مؤلفه‌ها و ویژگی صبر بر معصیت است و آنها را می‌سجد. طبیعتاً با توجه به اینکه گویه‌ها بر اساس عوامل پیامد و نشانه‌های صبر بر معصیت طراحی شده بودند انتظار می‌رود که بتوانند میزان صبر بر معصیت در فرد

آزمودنی بسنجد. در ضمن با توجه به اینکه فرض صفر (عدم هماهنگی) در ضریب هماهنگی کندال رد شد، می‌توان گفت بین مجموعه رتبه‌های هر داور هماهنگی نسبی وجود دارد. از سوی دیگر، چون میانگین نمرات هر داور بالا بوده و بین مجموعه رتبه‌های هر داور نیز هماهنگی نسبی وجود دارد، می‌توان گفت که نمرات داوران در تأیید پرسش‌نامه از پراکندگی بسیار کمی برخوردار است. به عبارت دیگر، نمرات هر داور به صورت نسبتاً هماهنگ پرسش‌نامه را تأیید می‌کند. در مجموع با توجه به این سه روش می‌توان گفت که پرسش‌نامه دارای روایی محتوایی می‌باشد.

روایی سازه: در این پژوهش با توجه به روش همسانی درونی، در سه مرحله همبستگی‌هایی صورت گرفت و گزارش آن در جداول ۲، ۳ و ۴ ارائه شد. نتایج نشان می‌دهد که در هر سه مرحله همبستگی بالایی وجود دارد. همبستگی بالا نیز حاکی از همسانی درونی بالا در پرسش‌نامه است. این نتایج حاکی از این است که روایی سازه در حد بسیار مطلوب می‌باشد و با توجه به همبستگی‌های صورت گرفته در هر سه مرحله می‌توان گفت: همه گویه‌ها یا زیرمؤلفه‌ها و یا خرده‌مقیاس‌ها بر روی هم ویژگی صبر بر معصیت را اندازه‌گیری می‌کنند. «در واقع، همسانی درونی بالا از این فرض که آزمون، سازه یا صفت خاصی را اندازه‌گیری می‌کند، حمایت می‌کند» (پرنده و دیگران، ۱۳۸۸، ص ۴۱). به بیان دیگر، همسانی درونی بالا از این فرض حمایت می‌کند که گویه‌ها در جهت اندازه‌گیری سازه یا صفت خاصی هستند.

اعتبار: در این پژوهش برای بررسی اعتبار از روش آلفای کرونباخ و دونیمه‌سازی استفاده شد. در نهایت، پرسش‌نامه با کسب آلفای کرونباخ به مقدار ۰/۹۳۷، ضریب دونیمه‌سازی اسپیرمن براون به مقدار ۰/۹۳۰ و دونیمه‌سازی گاتمن به مقدار ۰/۹۲۹ توانست اعتبار بالایی را کسب کند (جداول ۵ و ۶). همچنین محاسبه آلفای کرونباخ برای تک‌تک خرده‌مقیاس‌ها نشان می‌دهد که هر یک از آنها به عنوان یک خرده‌مقیاس دارای اعتبار مطلوبی است.

پیشنهادات: آزمون بر روی جامعه وسیع‌تر، نمونه‌های بیشتر و گروه‌های متفاوت اجرا گردد. با افزایش تعداد آزمودنی‌ها، بهتر می‌توان تحلیل عاملی انجام داد و روایی سازه را به دست آورد. در ضمن با اجرای آن در گروه‌های مختلف جمعیتی می‌توان از شیوه بررسی تفاوت‌های گروهی نیز در بررسی روایی سازه استفاده نمود. پیشنهاد دیگر اینکه برای سایر اقسام صبر نیز آزمون مستقل ساخته شود.

منابع

- ایزدی طه، احمد؛ برجلی، احمد؛ دلاور، علی و اسکندری، حسین (۱۳۸۹)، «مبانی نظری و کاردهای روانی اجتماعی صبر»، مجله مصباح، تعلیم و تربیت اسلامی، سال هفدهم. شماره ۷۸، ص ۱۰۳-۱۳۰.
- امیری، حسین (۱۳۹۱)، تحلیل روان‌شناختی صبر بر معصیت و ساخت آزمون اولیه آن با تکیه بر منابع اسلامی، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی. *
- بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۸۶)، روش‌های تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی، تهران: نشر دوران.
- پسندیده، عباس (۱۳۸۸)، اخلاق پژوهی حدیثی، تهران: سمت.
- پرنده، اکرم و خدایاری‌فرد، محمد (۱۳۸۸)، ارزیابی و آزمونگری روان‌شناختی، تهران: دانشگاه تهران.
- حسین‌ثابت، فریده (۱۳۸۷)، «مقیاس سنجش صبر برای نوجوانان»، روان‌شناسی و دین، سال اول، شماره ۴، ص ۷۳-۸۷.
- راغب اصفهانی، حسین‌بن محمد (۱۴۱۲ق)، المفردات فی غریب القرآن، تحقیق: صفوان عدنان داودی، بیروت: دارالعلم.
- شبر، سیدعبدالله (بی‌تا)، الاخلاق، ترجمه محمدرضا جباران (۱۳۸۲)، قم: هجرت.
- شریعتمداری، مهدی (۱۳۸۸)، تحقیق و پژوهش در علوم رفتاری. تهران: کوهسار.
- فیض کاشانی، محمدبن‌شاه مرتضی (۱۴۲۶ق)، احوال السالکین، بیروت: دارالمحجّه‌البیضاء.
- عبدالرحمان، محمود (بی‌تا)، معجم المصطلحات و الألفاظ الفقهیة، بی‌جا.
- کلینی، محمدبن یعقوب (۱۴۰۷ق)، الکافی. تصحیح: علی‌اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران: دارالکتب الإسلامیة.
- مصطفوی، حسن (۱۳۶۰)، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- نراقی، احمد (۱۳۸۴)، معراج‌السعادة. قم: هجرت.
- نوری، نجیب‌الله (۱۳۸۷)، «بررسی پایه‌های روان‌شناختی و نشانگان صبر در قرآن»، روان‌شناسی و دین، سال اول، شماره ۴، ص ۱۴۳-۱۶۸.

- Vohs, Kathleen D.& Baumeister, Roy F.(2011) . Handbook of Self-Regulation. Second Edition: Research, Theory, and Applications, New York:The Guilford Press.
- Dudley, Kenneth C. (2003) Empirical Development of a Scale of Patience. Morgantown, West Virginia, (Dissertation submitted to the College of Human Resources and Education at West Virginia University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Counseling Psychology.
- Piedmont, Ralph L. (2007). Research in the Social Scientific Study of Religion. 18. LEIDEN•BOSTON: Loyola College, Maryland, BRILL.
- Ogden, Alan W. (2007). Highway to Hope, The United States America: xulon press.

باسمه تعالی

ردیف	کاملاً موافقم	مواظفم	نظری ندارم	مخالقم	کاملاً مخالفم
۱					به وجود خداوند یقین قلبی دارم.
۲					همواره سعی می‌کنم با اندیشیدن به عاقبت گناه، در برابر وسوسه‌ها مقاومت کرده و بی‌تابی نکنم.
۳					به بهشت و نعمت‌های آن یقین قلبی دارم.
۴					من همواره از خوردن غذای حرام خودداری می‌کنم.
۵					هنگامی که دچار تحریک جنسی (از قبیل تحریک به زنا، چشم‌چرانی، لواط و...) می‌شوم، خود را کنترل کرده و دست به گناه نمی‌زنم.
۶					از اینکه ناچارم به طور مستمر در برابر لذت‌های حرام ایستادگی کنم، احساس خستگی و ملالت می‌کنم (-).
۷					هنگامی که ناچارم به خاطر حفظ ایمان، دشواری ترک گناه را تحمل کنم، دچار فشار روانی می‌شوم (-).
۸					سختی‌هایی که خویشنداری از گناه دارد، باعث تلاطم درونی من می‌شود (-).
۹					من از خداوند به خاطر اینکه از گناهان بر حذر داشته است، شکایتی نمی‌کنم.
۱۰					نسبت به انجام حرام آن قدر بی‌میل هستم که به راحتی می‌توانم در برابر انگیزه‌های گناه ایستادگی کنم.
۱۱					هنگامی که ناچارم در برابر انگیزه‌های گناه به طور مستمر ایستادگی کنم، با گفتار ناراحتی خود را ابراز می‌کنم (-).
۱۲					گاهی اوقات تحمل دشواری‌های ترک گناه آنچنان برابرم سخت می‌شود که لب به شکوه باز می‌کنم (-).
۱۳					رغبت زیادی به انجام کارهای حرام دارم (-).
۱۴					آنچنان میل به کسب رضایت الهی دارم که به راحتی می‌توانم در برابر لذت‌های حرام مقاومت کرده و بی‌تابی نکنم.
۱۵					تفکر به عاقبت گناه، باعث می‌شود تا ایستادگی خود در مقابل لذت‌های حرام را حفظ کنم.
۱۶					ترس از عذاب‌های اخروی باعث می‌شود سختی‌های ترک گناه را تحمل کرده و بی‌تابی نکنم.
۱۷					آنچنان از عذاب‌های اخروی می‌ترسم که تحمل سختی‌های ترک گناه را برابرم آسان می‌کند.
۱۸					همواره به عظمت خداوند توجه داشته و قلبم تحت تأثیر اوست.
۱۹					یاد مرگ و انتظار آن، باعث شده است تا به جای کارهای بد به کارهای خیر روی آورم.
۲۰					چون هر آن امکان می‌دهم که لحظه مرگ فرا رسد ترجیح می‌دهم در برابر انگیزه‌های گناه مقاومت کرده و پایدار بمانم.
۲۱					سعی می‌کنم دیگران را به دیده تحقیر نگاه نکنم.
۲۲					معمولاً هنگام خشم دست به رفتارهای گناه‌آلود می‌زنم (-).
۲۳					در ترک گناهانی که مربوط به امور جنسی است، ناتوان هستم (-).

					۲۴	به وجود جهنم و عذاب‌های آن یقین دارم.
					۲۵	به حسابرسی بعد از مرگ اعتقاد دارم.
					۲۶	بیشتر از اینکه به لذت گناه فکر کنم به پشیمانی بعد از آن می‌اندیشم.
					۲۷	ترجیح می‌دهم دوری از گناه را تحمل کنم تا به عاقبت تلخ آن دچار نشوم.
					۲۸	شوق به بهشت و پاداش‌های اخروی باعث می‌شود دشواری‌هایی را که در ترک گناه هست، تحمل کرده و بی‌تابی نکنم.
					۲۹	هنگامی که به خاطر شرع موظفم تا از یک کار مورد علاقه دوری کنم، ابراز نارضایتی می‌کنم (-).
					۳۰	عاقبت خوشایندی که ترک گناه دارد، باعث می‌شود به طور مستمر در برابر انگیزه‌های حرام ایستادگی کنم و بی‌تاب نشوم.
					۳۱	ترجیح می‌دهم در برابر انگیزه‌های گناه ایستادگی کنم تا دچار عاقبت دردناک انجام آن نشوم.
					۳۲	سختی خویشتن‌داری از گناه را می‌توانم تحمل کنم؛ چون طاقت آتش جهنم را ندارم.
					۳۳	هنگام خشم ناسزاگویی نمی‌کنم.
					۳۴	در موقعیت‌های گناه همواره به این مسئله توجه دارم که مقهور خداوند هستم و احساس تسلیم و کوچکی در برابر او می‌کنم.
					۳۵	در گوش کردن به صداها تحریک‌کننده، در چارچوب شرع عمل می‌کنم.
					۳۶	آنچنان میل به حرام دارم که نمی‌توانم در برابر آن مقاومت کنم و بی‌تاب نشوم (-).
					۳۷	گاهی اوقات باحالت ناراحتی می‌گویم؛ خدا یا ترک گناه برایم سخت است ای کاش ممنوع نبود (-).
					۳۸	در برابر خطای دیگران ترجیح می‌دهم به جای انتقام، رفتار بردبارانه‌ای داشته باشم.
					۳۹	در نگاه کردن به صحنه‌های تحریک‌کننده، در چارچوب شرع عمل می‌کنم.
					۴۰	هنگامی که به خاطر شرع موظفم تا از کار مورد علاقه ام دوری کنم، آثار اندوه در چهره‌ام آشکار می‌شود (-).
					۴۱	من خود را بالاتر از دیگران قلمداد نمی‌کنم.
					۴۲	من اطرافیان خود را محترم و دارای مهارت‌های ویژه خود می‌دانم.
					۴۳	به گونه‌ای زندگی می‌کنم که اگر مرگم به طور ناگهانی فرا رسد، نگران اعمالم نباشم.
					۴۴	برایم فرقی نمی‌کند که آن چه می‌خورم حرام باشد یا نباشد (-).

بناء الاختبار الأولى لقياس الصبر على المعصية

حسين الأميري / طالب الدكتوراة في اختصاص المعارف الإسلامية فرع الأخلاق الإسلامية
محمد رضا الأحمدي / الأستاذ المساعد في علم النفس مؤسسة الإمام الخميني للتعليم والتربية
رحيم الميردريكوندي / الأستاذ المساعد في علم النفس مؤسسة الإمام الخميني للتعليم والتربية

الملخص

تهدف هذه الدراسة إلى بناء اختبار أولى لقياس الصبر على المعصية. هذا الاختبار يحتوي على أربع وأربعين بنداً، وقد بُنى على الأسس والقواعد المستوحاة من الآيات القرآنية والروايات الشريفة. من أجل التحقق من صحة الاختبار والتحديد الأولى لمدى مصداقيته تم استخدام طريقة دلفي للاستقصاء ومن ثم إجراء الاختبار بشكل تجريبي على ۱۰۶ أشخاص، وتمت الاستعانة أيضاً بطرق أخرى كـ "ألفا كرونباخ" و "معامل التجزئة النصفية لسبيرمان وغاتمن". بعد إجراء الاختبار ومن أجل الكشف عن مدى صحة نتائج الاختبار تم استخدام طريقة الاتساق الداخلي (مع حساب معامل سبيرمان للارتباط) وفي نهاية المطاف تم تأكيد صحة الاختبار من قبل ثمانية من الخبراء المتخصصين. بعد الإجراء التجريبي للاختبار تم احتساب مصداقيته على النحو التالي:
ألفا كرونباخ: ۰/۹۳، التجزئة النصفية للارتباط: ۰/۸۶، معامل التجزئة النصفية لسبيرمان: ۰/۹۳، التجزئة النصفية لغاتمن: ۰/۹۲.

ومع احتساب ارتباط المقاييس الفرعية ببعضها وبالدرجة الكلية للمقياس، وارتباط عناصر المقاييس الفرعية بالدرجة الكلية، وارتباط كل عنصر بالدرجة الكلية؛ ظهرت النتائج المتوخاة لقياس صحة الاختبار في الاستبيان.

كلمات مفتاحية: الصبر، المعصية، الصحة والمصداقية، الاختبار الأولى، الإسلام.